

Шотландии, которое должно поставить последнюю точку в вековых межнациональных противоречиях.

Ключевые слова: юнионисты, деволюция, национализм, "Эдинбургское соглашение", межнациональные противоречия.

Bilonozhko S. V. Anglo-Scottish relations: devolution instead of federation

The article is dedicated to the modern problems of Anglo-Scottish relations, that had difficult historical background. Modern progress of two extraneous relations trends during the last years purchased new forms and educed a few variants of their decision. These relations problems of Scottish nationalism are the basis of. The main component of decision of bilateral relations is a national referendum, in that a key role is played by the population of Scotland, that must put the last point in age-old international contradictions..

Keywords: unionism, devolution, nationalism, «the Edinburgh agreement», inter-ethnic contradictions.

УДК 94:327(470+73)"2001"

К. Г. Головіна

РОЗВИТОК РОСІЙСЬКО-АМЕРИКАНСЬКИХ ВІДНОСИН ПІСЛЯ ТЕРАКТІВ 11 ВЕРЕСНЯ 2001 р.: БЕЗПЕКА В ЕПОХУ НОВИХ ЗАГРОЗ

У статті досліджується еволюція взаємовідносин Росії та НАТО після подій 11 вересня 2001 року. Аналізується вплив на міжнародну безпеку співпраці Альянсу і Росії в сфері боротьби з міжнародним тероризмом. Розглядаються складові, які є необхідними для того, щоб партнерство було реалізоване на практиці. Автор висвітлює проблеми та суперечливі питання, з якими стикаються сторони на шляху до пошуку компромісних рішень. Розкриваються поняття та характерні риси «нового виміру безпеки» в сучасному світі.

Ключові слова: НАТО, Росія, тероризм, міжнародна безпека, співробітництво.

Після подій 11 вересня 2001 року ми часто ставимо собі питання: наскільки можна було передбачити такий розвиток ситуації у світі? З чого випливає новий поворот у світовій політиці і які наслідки він обіцяє? Метою цієї статті є спроба з'ясувати, які зміни відбулись в архітектоніці міжнародної безпеки після терактів 11 вересня у Нью-Йорку.

Тема еволюції взаємовідносин Росії та Альянсу ґрунтується на широкій літературо-джерельній базі. Ця проблематика є дуже популярною у сучасних російських авторів, серед них: П. Смірнов, В. Котляр, А. Трескін, Д. Рогозин, С. Арон. В Україні існує декілька наукових центрів, які займаються розробкою цієї проблеми. Вони знаходяться у Києві (К. Біла, М. Будаков, В. Власенко, О.Полторацький), у Дніпропетровську (Т. Брежнева), у Львові (С. Ліпкевич, А. Калашніков, О. Куцька) та інших містах. Загалом, ці дослідження можна поділити на кілька напрямів: відносини Росія-НАТО в постбіполярний період; вплив двосторонніх зв'язків на безпеку євроатлантичного регіону; проблема співробітництва Росія-НАТО в контексті політичного клімату Східної Європи та інші. Але, деякі аспекти залишаються не визначеними, серед них і питання кардинальної переорієнтації стосунків Росія-НАТО після подій 11 вересня 2001 року.

Перш за все, в подіях такого масштабу потрібно шукати фундаментальні принципи, які породили ці явища. Наприкінці 90-х років ХХ століття відбувся розпад двополюсної системи, яка розділяла планету на два різні «світи» – «світ капіталу» та «соціалістичний світ». Крім того існував також «третій світ», який складався із країн, що не відносились ні до капіталістичного, ні до соціалістичного табору, вони стали полігоном для конфліктів між двома центрами тогочасної політики. Беззаперечним є той факт, що США та СРСР протягом всього періоду «холодної війни» не виходили на збройну конфронтацію, оскільки розуміли, що кількість зброї накопичена за цей період є достатньою для того, щоб будь-яка війна призвела до самознищення [1, с. 116]. Основи кризи в російсько-американських відносинах були закладені ще в період так званого «стратегічного партнерства», проголошеного президентами Б. Клінтоном і Б. Єльциним у 1993 р. На ділі США, претендуючи на роль «єдиної наддержави», не були готові вважати Росію рівноправним партнером [2, с. 14].

На думку деяких дослідників, з розпадом СРСР відбувається певна «хаотизація» в країнах «третього світу». Більшість колишніх «сфер впливу» залишилися не зайнятими, а конфлікти не розв'язаними [3, с. 22-23]. Дрібні конфлікти перестали стабілізуватися інтересами центру, та втратили так звані «стримуючі механізми». Коли зникає острах «великої війни», країни легко йдуть на перетворення локального конфлікту на «малу війну» [4, с. 18-19]. Розширившись до світових масштабів, «мала війна» поряд з «новими технологіями» протистояння, утворила новий вид загрози національній безпеці провідних країн світу. Міжнародний тероризм, після подій 11 вересня 2001 року став загрозою номер один для всього світу.

Можливість терактів небезпечна тим, що до цього виду загроз, людство виявилось неготовим. Не були розроблені можливі механізми протидії. Існуюча система міжнародної безпеки опинилась не дієздатною, військово-політичні блоки створювалися для протистояння іншому виду загроз. Саме в цих умовах, колишні противники йдуть на певне зближення. Стає зрозумілим, що тільки воєнними методами, вирішити проблему тероризму не можливо. Необхідно поєднання військових і політичних заходів, а це можливо тільки в разі об'єднання зусиль.

Безпосередньо, після подій 11 вересня, реакція Росії була майже миттєвою: російський президент першим з іноземних лідерів висловив Дж.Бушу всіляку підтримку і солідарність. Росія взяла найактивнішу участь у створенні широкої «антитерористичної коаліції», а також надала США суттєву підтримку щодо Афганістану, який у 2001-2002 рр. став головним фронтом проголошеної Вашингтоном «війни проти міжнародного тероризму». Отже, Москва підтримала саму цю війну, яка спочатку офіційно іменувалася «операцією відплати» і, за великим рахунком, не відповідала нормам міжнародного права [5, с. 20-21]. Також, Росія суттєво інтенсифікувала військову допомогу Північному альянсу, ставши по суті справжнім військовим союзником США в боротьбі з талібами. Росія пішла назустріч США у питанні про відкриття в країнах Центральної Азії військових баз США, в зв'язку з операцією в Афганістані. Саме тому, президент Путін демонстративно не погодився з міністром оборони власної країни, Сергієм Івановим, коли останній заявив про неприпустимість появи військових баз США і НАТО на території країн СНД [3, с. 22-23]. Враховуючи важливість регіону СНД для Росії, і історію минулого російсько-американського суперництва в ньому, це яскраво продемонструвало саме доброзичливість настрою еліти РФ, а також серйозність її намірів збудувати з США нове партнерство.

Сучасні дослідники сходяться на думці що про те, що практично створити систему безпеки європейських країн – членів Європейського Союзу, або систему безпеки Сполучених Штатів, без залучення в орбіту спільних дій Росії неможливо [6, с. 4]. Проте, на шляху до організації повноцінного співробітництва, все ще залишається певна кількість суперечливих питань та взаємна недовіра. Найбільш гостро стоять сьогодні питання розширення НАТО на Схід; конфлікти навколо системи розміщення ПРО; ситуація в Афганістані та Іраку.

Отже, інтереси Росії та США багато в чому відрізняються. Але, на думку сучасних російських політологів, у двох країн сьогодні немає протилежних ідеологічних і геополітичних інтересів. У той же час, у них є важливі спільні інтереси в сфері міжнародної безпеки та глобальної економіки [7, с. 67]. Після 11 вересня 2001 р. виникла перспектива якісного прориву в російсько-американських відносинах. Вперше за півстоліття у Москві і Вашингтона з'явився спільний – ворог міжнародний тероризм. США і Росія опинилися де-факто союзниками у війні проти талібів і бен Ладена. Виникла реальна перспектива переходу до перебудови взаємин двох країн на принципах партнерства і союзництва.

Було абсолютно очевидно, що участь Росії в антитерористичній кампанії відповідає її інтересам. Самостійно впоратися з рухом талібів, які зміцнювали свої позиції в ісламському «прикордонні», Росія не могла [8, с. 20-21]. Однак, і в Кремлі, і в російській громадській думці, превалювали серйозні антиамериканські настрої, і визнання провідної ролі США у боротьбі з тероризмом означало констатацію і закріплення певного приниження ролі Росії у світовій політиці.

Після подій 11 вересня, були зроблені вагомі кроки спрямовані на покращення якості партнерства Росія-НАТО: Росія підтримала США в проведенні операції в Афганістані; розпочала співпрацю по лінії спецслужб; надала США свій повітряний простір; підтримала рішення центральноазіатських держав надати аеродроми для операцій проти терористів; розширила військово-технічне співробітництво з Північним альянсом. Останнім кроком стало інституційне оформлення нових відносин. Через декілька місяців після теракту у Нью-Йорку, був створений російсько-американський консультативно-координаційний центр, для узгодження всіх аспектів співробітництва військових відомств в боротьбі з тероризмом. Росія також пішла на закриття своїх військових баз у В'єтнамі і на Кубі, що було розцінено російськими засобами масової інформації як «крок назустріч Вашингтону» [6, с. 4].

Метою взаємодії між Росією і НАТО має бути створення атмосфери взаємної довіри, без якої, будь-які декларації про співпрацю залишаться лише на папері. Спираючись на вже існуючий позитивний та негативний досвід співпраці, сторони мають виробити новий механізм спільної роботи, який передбачає забезпечення безпеки всіх європейських держав, включаючи і країни Центральної Європи.

У випадку, якщо Росія і США зможуть розробити вдалий механізм співробітництва з проблем взаємної безпеки, це може стати прикладом для інших країн членів НАТО.

Все це, дає підстави вважати, що колишні політичні опоненти мають можливість стати стратегічними партнерами. Повернувшись до тієї моделі російсько-американської взаємодії, яка неодноразово застосовувалась ще до виникнення біполярного суперництва. Не випадково, після 1991 р. нове стратегічне партнерство тричі проголошували американські президенти Дж. Буш-старший, Б. Клінтон і Дж. Буш-молодший, а також їхні російські колеги – Б. Єльцин і В.Путін. Але кожен раз, ці надії не виправдовувалися [7, с. 4-5]. До сьогоднішнього дня партнерство носить декларативний характер. На нашу думку, для того, щоб стратегічне партнерство США та Росії запрацювало, воно повинно мати декілька вагомих складових.

По-перше, партнерство повинно бути інституційно оформленим. За цей час створювались робочі групи на рівні заступників держсекретаря та міністра закордонних справ (групи «Росс-Мамедов», «Армітідж-Трубников», «Джозеф-Кисляк»), які проводили обмін думками з деяких конкретних питань – ПРО, тероризму, стратегічної стабільності. Після атаки 2001 року було оголошено про створення «Комітету чотирьох», до складу якого входили міністри оборони і закордонних справ обох країн. В рамках цих комітетів відбулася всього одна зустріч. Подібні комітети США створили з Японією, Австралією і деякими іншими країнами, які не входять до складу НАТО [9, с. 12]. Однак, більш ніж за десятиріччя, постійно діючі інститути стратегічного партнерства так і не були створені.

По-друге, не була створена міжнародно-правова база стратегічного партнерства. Проте, військово-політичні відносини США з усіма іншими союзниками і партнерами оформлені за допомогою багатосторонніх (НАТО) або двосторонніх договорів. Отже, політичні декларації та обіцянки, які не мають юридичної сили не

можуть сприяти подальшому укріпленню відносин. Тим більше, коли відбувається зміна вищого керівництва держави.

По-третє, у стратегічного партнерства Москви і Вашингтона немає спільної економічної бази. Торгово-економічні відносини між двома країнами, як і в роки «холодної війни», залишаються вкрай не розвиненими. Незважаючи на зміни енергетичної кон'юнктури, Росія не стала серйозним постачальником нафти і газу на американський ринок. Вкрай важко розвивається і російсько-американське співробітництво в сфері ядерної енергетики. На частку Росії припадає менше 1 відсотка американської зовнішньої торгівлі та експорту капіталу [10, с. 119].

Таким чином, реальне стратегічне партнерство між Росією та США, в сфері стримування міжнародного тероризму, наштовхується на відсутність традицій та механізмів співпраці.

Ще одним моментом, який ускладнює можливість спільних дій проти загрози тероризму є те, що тероризм становить досить аморфне явище, оскільки не має своєї географічної батьківщини [11, с. 37]. Тому, тероризм не виконує тієї цементуючої ролі, як спільні вороги в колишню епоху, наприклад, Німеччина у двох світових війнах. Росія не вважає своїми ворогами Ірак, Іран і КНДР, включені адміністрацією Буша в «вись зла». Москва засудила війну в Іраку і виступила проти застосування військової сили для припинення ядерних програм Північної Кореї та Ірану [12, с. 24-25].

Багато хто з сучасних дослідників стверджує що події 11 вересня 2001 року призвели до формування «нового безпекового виміру», або «поліцентричності безпеки». Ця поліцентричність має декілька характерних рис:

– це багатополарність в глобалізованому світі, який охоплює не один-два, а практично всі регіони планети, і в якому задіяні не тільки всі країни, а й численні недержавні актори, включаючи транснаціональні корпорації, неурядові організації, кримінальні синдикати та терористичні організації;

– серед провідних центрів сили представлені не тільки західна, але й інші цивілізації. На відміну від колишніх моделей багатополарності, нинішня модель має мультицивілізаційну основу;

– військова міць цих центрів сили вимірюється ядерною зброєю. Сьогодні, майже всі центри сили володіють таким засобом стримування, як ядерна зброя [13, с. 9];

– в новій поліцентричній системі відсутні загальні «правила гри», норми та інститути, які могли б ефективно регулювати взаємодію центрів сили [14, с.18].

Отже, події 11 вересня 2001 року кардинально змінили уявлення про європейську та міжнародну безпеку. Росія та США стали на шлях «конструктивного прагматизму», але на майбутнє, щоб забезпечити узгодженість дій, вони повинні виробити спільну стратегію співпраці, яка базуватиметься на системі подальших взаємних поступок.

Джерела та література

1. Рогозин Д. А. Новые измерения международной безопасности / Д. А. Рогозин // Право и безопасность. – 2002. – № 1(2). – С. 111-120.
2. The secretary general's. Annual Report 2012 // NATO. – 2013. – №1. – P. 11-17.
3. Miko F. T. CRS Report for Congress: Removing Terrorist Sanctuaries: The 9/11 / F.T. Miko // The Congressional Research Service The Library of Congress. – 2012. – №11. – P. 18-30.
4. Gordon P.I. Bush-Putin: The End of the End of the Cold War / P.I.Gordon // Handelsblatt, 2001. – P. 15-27.
5. Maynes W. C. Losing Russia / W. C. Maynes // McCausland J. D. NATO and Russian Approaches to Adapting the CFE Treaty. // Los Angeles Times. – 2011. – №14. – P. 20-22.
6. «Путин о США: "Мы не можем разоружаться, пока другие вооружаются"» // РБК daily. – 2012. – 4 березня. – С 4-5.
7. Трескин А. В. Россия и Европа: что изменилось после 11 сентября 2001 года / А. В. Трескин // Европа. – 2002. – № 4(5). – С. 60-74.
8. Путин В. Из Послания (2001г.) Президента Российской Федерации Путина В.В. Федеральному Собранию Российской Федерации // Право и безопасность. – 2001. – №1. – С. 3-7.
9. Носов М. Россия и Запад после 11 сентября 2001 года / М. Носов, С.Рогов, Н. Шмелев // США-Канада : экономика, политика, культура. – 2002. – №6. – С. 6-12.
10. Котляр В. С. Развитие стратегических концепций США и НАТО после 11 сентября 2001 г. / В. С. Котляр. – М., 2003. – 228 с.
11. Арон Л. Г. Внешнеполитическая доктрина посткоммунистической России и ее внутривнутриполитический контекст / Л. Г. Арон // Полис. – 1996. – №3. – С. 34-45.
12. Филимонов Г. «Мягкая сила» культурной дипломатии США. – М., 2010. – 234 с.
13. Рогов С. Е. Россия и США: уроки истории и выводы на будущее / С.Е. Рогов // Россия и Америка в XXI веке. – 2007. – №1. – С. 8-12.
14. Kissinger H. A. Russia: A Partner, But Not in NATO / H. A. Kissinger // The Washington Post. – 2009. – №7. – P. 17-19.

Головина К. Г. Развитие российско-американских отношений после терактов 11 сентября 2001 г.: безопасность в эпоху новых угроз

В статье исследуется эволюция взаимоотношений России и НАТО после событий 11 сентября 2001 года. Анализируется сотрудничество России и Альянса в вопросах борьбы с международным терроризмом. Рассматриваются составляющие которые необходимы чтобы партнерство было реализовано на практике. Автор освещает проблемы и спорные вопросы с которыми сталкиваются стороны на пути к поиску компромиссных решений. Раскрываются понятие и характерные черты «нового измерения безопасности» в современном мире.

Ключевые слова: НАТО, Россия, терроризм, международная безопасность, сотрудничество.

Golovina K. G. The basic ways of development Russian and American relations after September 11, 2011: security in the era of new threats

The evolution of Russia's and NATO's interrelations after the events on September 11, 2011 is considered in this article. In this article was analyzed the statement of Russia and Alliance cooperation in the sphere of struggle against international terrorism. The aspects of real partnership have been disclosed. The dispute items that occur in the way of searching compromise decisions are elaborated by the author. The notion and main features of the new security essence in the modern world is revealed by the author.

Keywords: NATO, Russia, terrorism, international security, cooperation.

УДК 008:316.42

О. Ф. Самойлов

ДИФУЗИЯ КУЛЬТУРИ У ДОБУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті розглядаються особливості сучасних глобалізаційних процесів та аналізується вплив глобалізації на розвиток сучасної культури. Досліджується вплив глобалізації культури на міжнародні відносини.

Ключові слова: дифузія, глобалізація, неоглобалізм, експансія, культура, цивілізація, «золотий мільярд», міжнародні відносини.

Актуальність статті полягає у необхідності вивчення сучасних процесів глобалізації та їх впливу на культуру.

В основу статті покладено наступні теоретичні положення:

- для глобалізації культури характерним є зближення ділової та споживацької культури між різними країнами та збільшення міжнародного спілкування;
- з одного боку, це призводить до популяризації окремих видів культури по всьому світу;
- з іншого боку, популярні культурні явища можуть витіснити національні чи перетворювати їх в інтернаціональні. Багато хто розцінює це як втрату національних культурних цінностей та борються за відродження національної культури;
- величезну роль у сучасній культурній глобалізації відіграє поширення інтернету;
- із року в рік все більшого поширення набуває міжнародний туризм;
- глобалізація все частіше ототожнюється із американізацією, що пов'язано зі зростанням впливу США на світові події у другій половині ХХ століття.

Метою статті є дослідження процесу культури в епоху глобалізації та її вплив на зовнішню і внутрішню політику основних учасників міжнародних відносин.

Важливим концептуальним підґрунтям статті слугували теоретичні розробки, представлені у працях західних істориків, політологів, культурологів, соціологів, політиків та економістів Р. Робертсона [1], М. Болховітінова [4], Ж. Келле [10], Мануеля Кастельса [9], Семюеля Хантінгтона [17], Освальда Шпенглера [19] Хосе Ортеги-і-Гассета [18] та інших.

Починаючи від останніх десятиліть ХХ століття, народи планети та їхні культури зазнають впливу потужного світового процесу, який дістав назву глобалізації (термін цей уперше вжив 1985 року американський соціолог Р. Робертсон) [1]. Масштаби й багатоаспектність цього процесу засвідчують, що людство вступило в нову добу свого розвитку, який матиме характер планетарних змін. Глобалізація опиняється в центрі уваги не лише політиків та економістів, а й філософів, соціологів, культурологів, письменників, журналістів, репрезентантів різних громадських рухів. Наслідки й перспективи її дістають неоднозначну інтерпретацію, що відповідає докорінній суперечливості самого цього епохального явища.

Глобалізація в контексті сучасної цивілізаційної еволюції є порівняно новою і найвищою стадією розвитку давно і добре відомого процесу інтернаціоналізації (транснаціоналізації) численних аспектів суспільного життя. Перефразовуючи вислів відомого російського історика М. Болховітінова [2, с. 313] про те, що міжнародні відносини з точки зору возз'єднання Східної та Західної півкулі розпочалися з епохи відкриття Нового світу і політики тодішніх великих держав, ми можемо стверджувати про доленосне значення рубежу XV–XVI ст. у започаткуванні глобалізаційних процесів. Пройшовши у своєму розвитку низку етапів, пов'язаних із створенням міжнародної системи капіталу, колоніалізму, науково-технічних зв'язків, новітніх комунікаційних технологій і т. д., глобалізація нині відображає об'єктивний процес активізації взаємопроникнення та взаємозалежності сучасних соціально-економічних і суспільно-політичних процесів у світовому масштабі. Вони не лише долають національні бар'єри, а й поєднують на перший погляд несхожі та різновекторні явища.

Сучасне поняття «культури» як цивілізації сформувалося у Західній Європі у XVIII – на початку XIX століть. В подальшому, це поняття, з одного боку, стало включати в себе відмінності між різними групами людей у світі, а з іншого – відмінності між метрополіями та їх колоніями по всьому світу. Німецький філософ Освальд Шпенглер розглядав культуру як сукупність різних народів, які проходять свій власний еволюційний цикл, що триває декілька сотень років і, відмираючи, перероджуються у свою протилежність – цивілізацію. Цивілізація протиставляється культурі як етап розвитку, що її змінює, де творчий потенціал окремої особистості не приймається до уваги, а домінуючим є техніцизм [6, с. 466].